

GAMLA TULLHUSET I NORRKÖPING

Arkeologisk schaktningsövervakning inom fornlämning L2009:7173/
RAÄ Sankt Johannes 96:1 (stadslager) i fastigheten Gamla Tullhuset 1,
Norrköpings stad och kommun, Östergötlands län

ELIN EVERTSSON

Rapporter från Arkeologikonsult 2020:3288

ARKEOLOGIKONSULT
Optimusvägen 14
194 34 Upplands Väsby
Tel: 08-590 840 41

www.arkeologikonsult.se

OMSLAGSBILD: Översikt över schakt 1, här skymtas några av de utfyllnadslager som påträffades vid schaktningsövervakningen. I bakgrunden syns Gamla Tullhuset. Foto taget från väster.

ALLMÄNT KARTMATERIAL:

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: 50007066_140003
Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

© Arkeologikonsult 2020

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

GAMLA TULLHUSET I NORRKÖPING

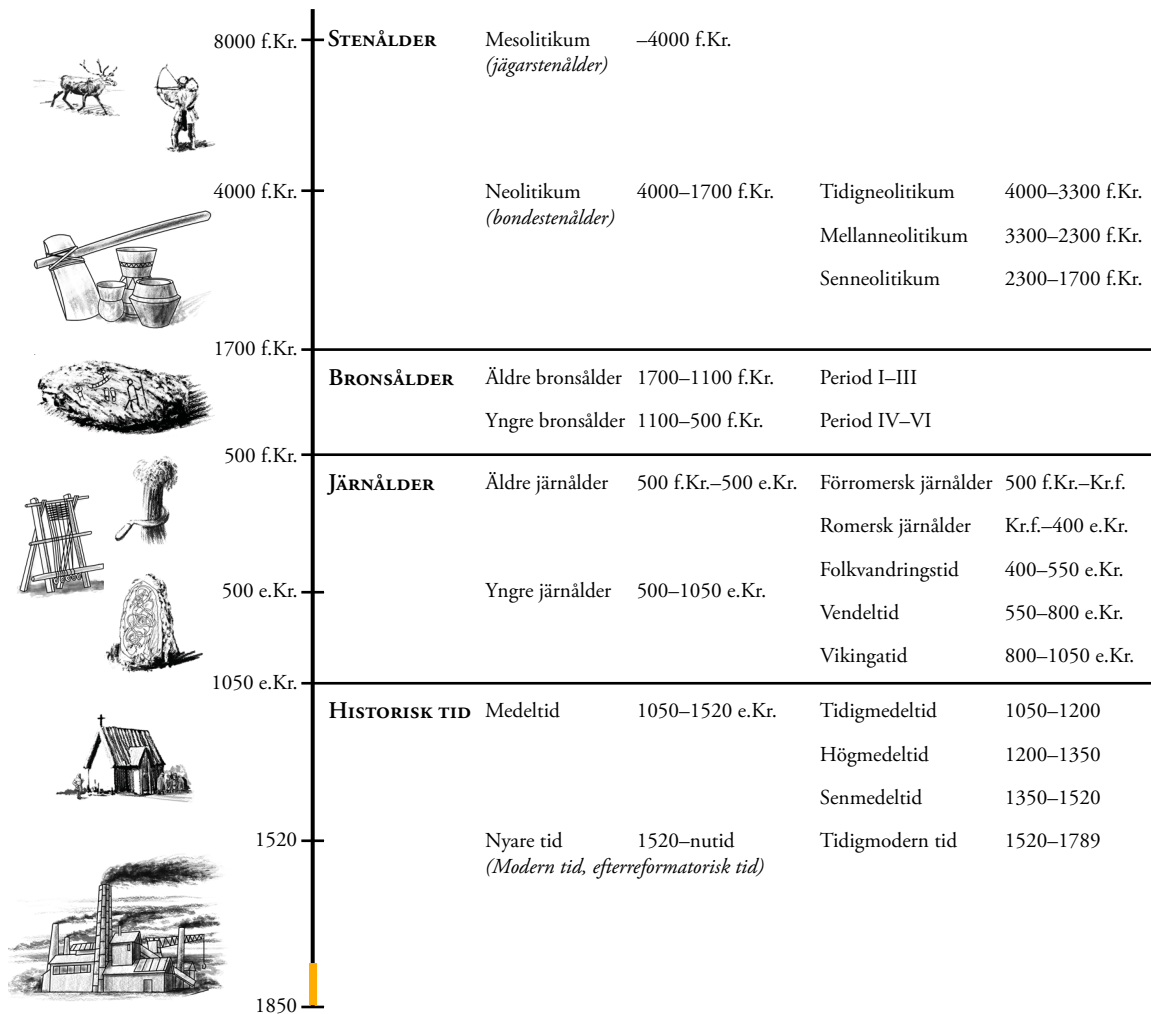
Arkeologisk schaktningsövervakning inom fornlämning L2009:7173/
RAÄ Sankt Johannes 96:1 (stadslager) i fastigheten Gamla Tullhuset 1,
Norrköpings stad och kommun, Östergötlands län

ELIN EVERTSSON

Rapporter från Arkeologikonsult 2020:3288

ARKEOLOGISK PERIODINDELNING

ANTIKVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning anger hur man enligt kulturmiljölagen (1988:950), och till viss del även skogsvårdslagen (1979:429), bedömt lämningen och dess eventuella lagskydd vid registreringstillfället. Den slutgiltiga bedömningen görs alltid av Länsstyrelsen.

Fornlämning är en lämning som omfattas av skydd enligt kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den tillkommit före 1850, är en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning.

Möjlig fornlämning innebär att man vid registreringstillfället inte kunnat ta ställning till om lämningen är en fornlämning

eller inte. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte fastställt lämningens utbredning.

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, till exempel fyndplats eller plats med tradition.

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller förstörda. Inget skydd enligt kulturmiljölagen kvarstår. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält, kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING.....	7
INLEDNING	7
HISTORISK BAKGRUND	8
TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR I NÄROMRÅDET	8
UTFÖRANDE, RESULTAT OCH TOLKNING.....	9
Schakt 1	9
Schakt 2.....	11
SLUTSATS.....	11
REFERENSER	12
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER.....	13
BILAGOR	14
Bilaga 1. Kontexttabell.....	14
Bilaga 2. Fyndtabell	15

Figur 1. Undersökningsytan markerad på Terrängkartan i skala 1:50 000.

SAMMANFATTNING

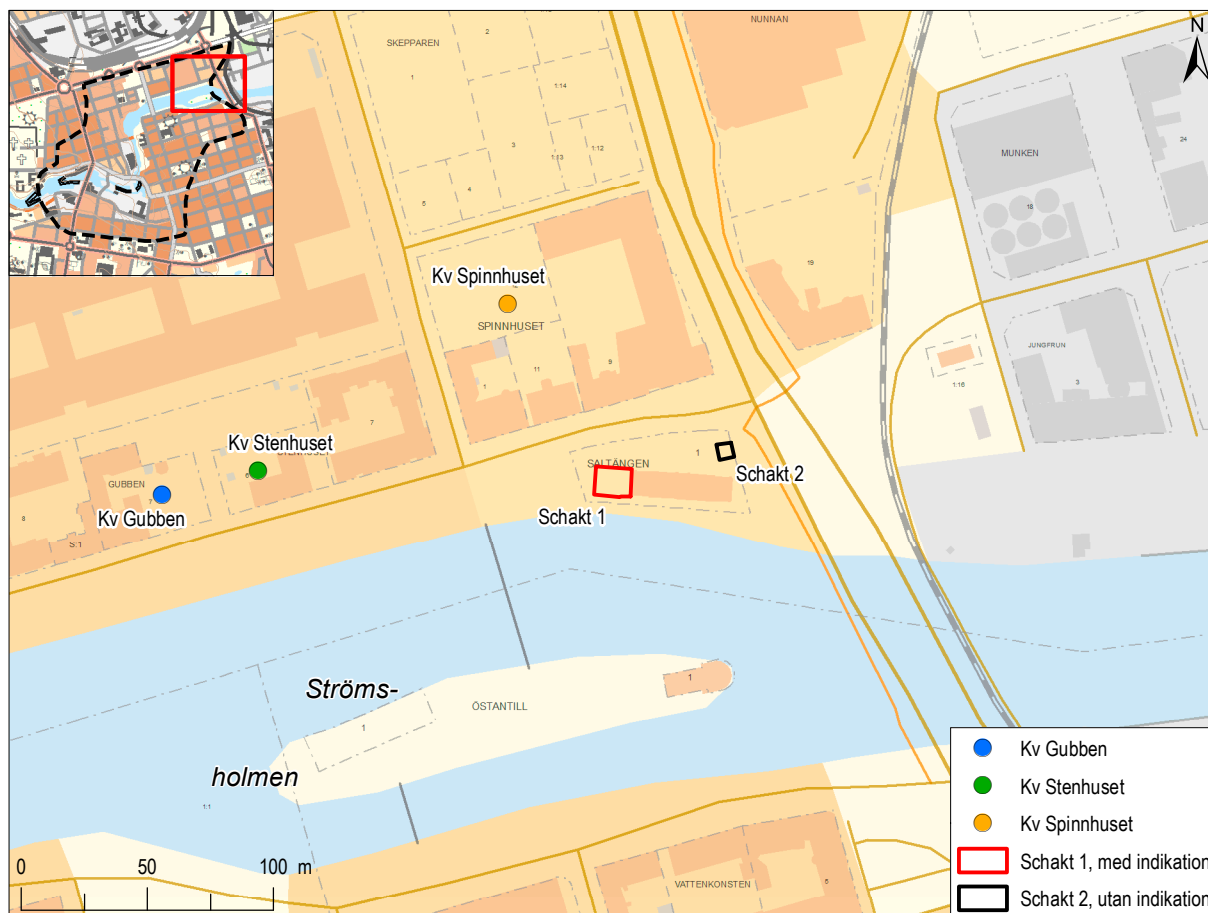
En arkeologisk schaktningsövervakning genomfördes inom fastigheten Gamla Tullhuset 1 under våren 2020. Arbetet föranleddes av en planerad utbyggnad av Gamla Tullhuset. Arkeologiska lämningar i form av en äldre grundmur kunde observeras i det ena

schaktet. I samma schakt gjordes även fynd av skärivor från sockertoppsformar som kunde kopplas till sockerbruket Planeten som fanns i närheten under den senare delen av 1700-talet.

INLEDNING

Under våren 2020 genomförde Arkeologikonsult en schaktningsövervakning inom fastigheten Gamla Tullhuset 1 i Norrköping med anledning av en planerad utbyggnad och renovering av denna. Fastigheten är belägen inom fornlämning L2009:7173 (tidigare RAÄ 96:1), Norrköpings medeltida och tidigmoderna stadslager (figur 1). Syftet med den arkeologiska schaktningsövervakningen var att dokumentera de arkeologiska lämningar som eventuellt skulle komma att beröras av schaktningsarbetet.

Två schakt togs upp vid undersökningstillfället, ett större precis intill husets västra gavel där en byggnation av ett orangeri var planerad och ett mindre schakt för grunden till ett miljöhus strax norr om Tullhuset (figur 2).

Figur 2. Fastighetskartan med schakten utsatta i skala 1:3 000. Även tidigare undersökningar i närområdet finns utmärkta på kartan. Översikt med Terrängkartan i skala 1:50 000 med Norrköpings stadslager.

HISTORISK BAKGRUND

Norrköping är en stad med gamla anor, de äldsta kända stadsprivilegierna är från år 1384 men det har troligen funnits sådana tidigare än så. Första gången Norrköping finns omnämnt i skrift är år 1283 då drottning Sofia skänker fiskerättigheter till klostret i Skänninge. (Broberg 1984:13). Vid 1500-talets mitt blev Norrköping utskeppningshamn för järn från den östgötska bergslagen vilket medförde att staden under den senare delen av decenniet genomgick en kraftig expansion. Under den senare delen av 1600-talet var Norrköping rikets näst största stad (Broberg 1984 s 6 ff). Området norr om strömmen var länge åker- och ängsmark som brukades av stadsborna och det var först efter anläggningen av Johannisborgs slott under tidigt 1600 tal som området började bebyggas (Carlsson 2014:8).

I Tullpackhuset, vid strömmens norra kaj taxerades och besiktades skattepliktiga handelsvaror innan de fraktades vidare till försäljning. Den byggnad som idag står på platsen uppfördes år 1784 och ersatte då en äldre timmerbyggnad. Under 1800 talet tillkom ytterligare en våning samt de båda flyglarna (Kristensson 2018: 37).

Kanontorget intill Tullhuset anlades år 1848 och fungerade först som uppsamlingsplats för kanoner från Finspångs bruk innan dessa skeppades vidare ut från Norrköpings hamn (Kristensson 2016: 42).

Norrköping har vid flera tillfällen drabbats av stora stadsbränder, som till exempel när ryska soldater anföll och brände staden samt stora delar av den svenska östersjökusten år 1719.

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR I NÄROMRÅDET

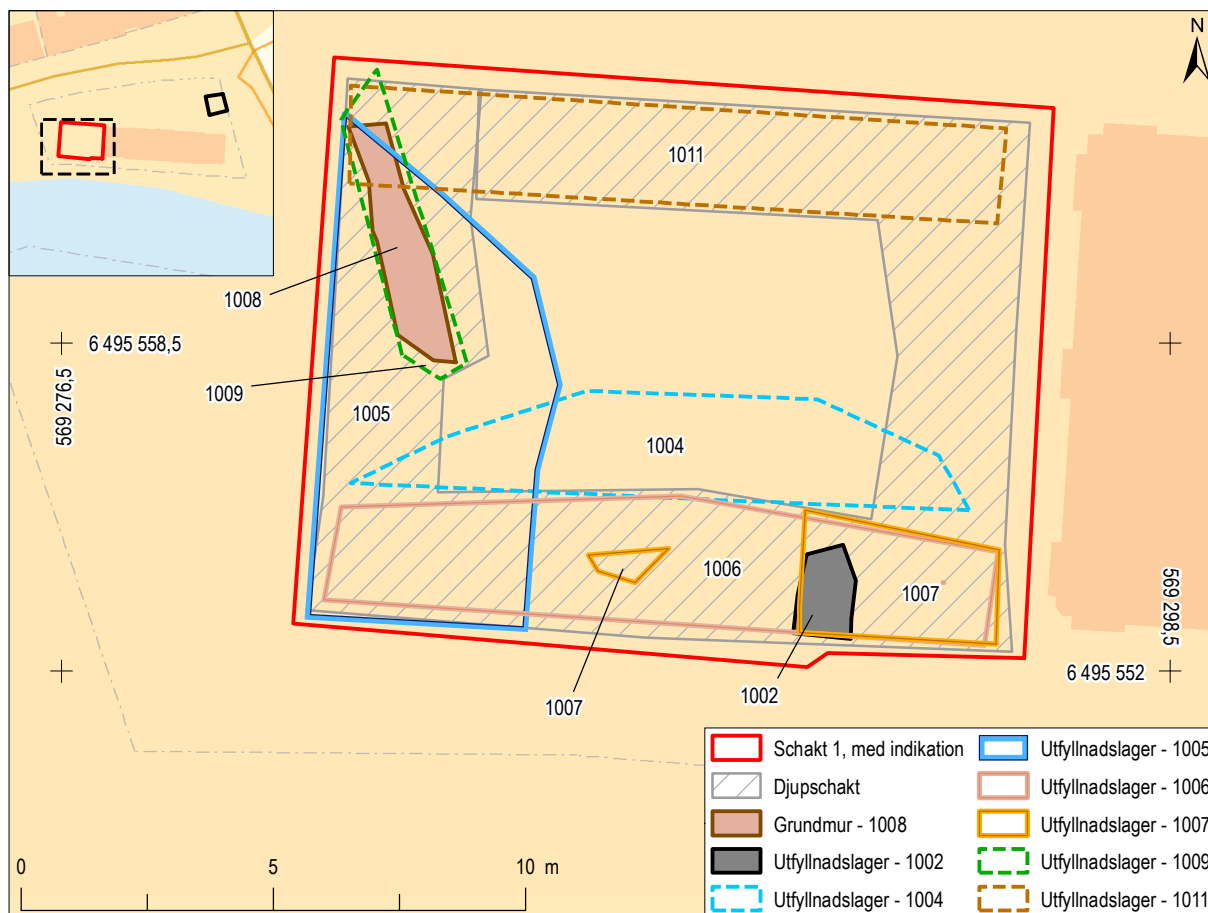
Flera arkeologiska undersökningar har genomförts i området omkring Gamla Tullhuset under senare tid, bland annat i kvarteret Spinnhuset och i kvarteren Gubben och Stenhuset (se figur 2).

I kvarteret Spinnhuset fanns bebyggelselämningar och lämningar efter odlingslager, daterade från 1600-talet och fram till modern tid. Bland annat påträffades lämningar efter järnsmide och pälshantverk. Från senare tid fanns lämningar av det spinnhus som gett kvarteret sitt namn. Fynd av topps-

ockerformar och sirapskrukor gjordes också, spår efter verksamheten vid sockerbruket Planeten som startade sin produktion av sockertoppar här år 1742 (Lindeberg 2012).

Vid undersökningarna i kvarteren Gubben och Stenhuset undersöktes lämningar som kunde knytas till Louis de Geers palats som brann ned år 1711. Här fanns även lämningar efter den bebyggelse som sedan uppfördes på platsen (Carlsson 2014).

UTFÖRANDE, RESULTAT OCH TOLKNING

Figur 3. Schakt 1 med djupschakt och grundmur. På Fastighetskartan i skala 1:150. Översikt med Fastighetskartan i skala 1:2500.

Schakt 1

Schakt 1 togs upp direkt utmed den västra gaveln av Gamla Tullhuset och ut mot Kanontorget (figur 3). Inledningsvis grävdes schaktet endast ca 0,6 meter djupt över hela ytan och endast bärlager och sand, samt en mindre rest efter brandlager i den sydöstra delen (1002) påträffades. Keramik och pipskaft påträffades i brandlagret. Lagret utgör troligen endast rester efter ett äldre utfyllnadslager som återdeponerats efter de recenta grävarbetena på platsen. Två stora rektangulära nedgrävningar framkom i den södra delen av schaktet. Dessa visade sig vara nedgrävningar till infästen för kajen. Själva infästningarna bestod av stora betongblock med metallstag, märkta med år 1980.

I nästa steg grävdes djupschakt för grundläggning längs med kanterna inom ytan för schakt 1. Detta schakt gjordes ca 2 meter brett och det totala schaktdjupet uppgick då till 1,4 m. Här påträffades ytterligare utfyllnadslager i flera skikt bestående av flera olika typer av material. Bland annat kunde rester efter raseringslager med mycket bränt material observeras (1005), samt ett tjockt lager med i det närmaste ren sand (1006).

I schaktbotten fanns utfyllnadslager med grov sand och grus (1007). Här framkom dels en skärva från en sirapskruka och flera bitar av sockertoppsformar av rödgods. Även en fot från ett större förvaringskärl som använts vid sockertillverkningen hittades i samma kontext (figur 4). Keramikfynden kan dateras till den senare delen av 1700-talet.

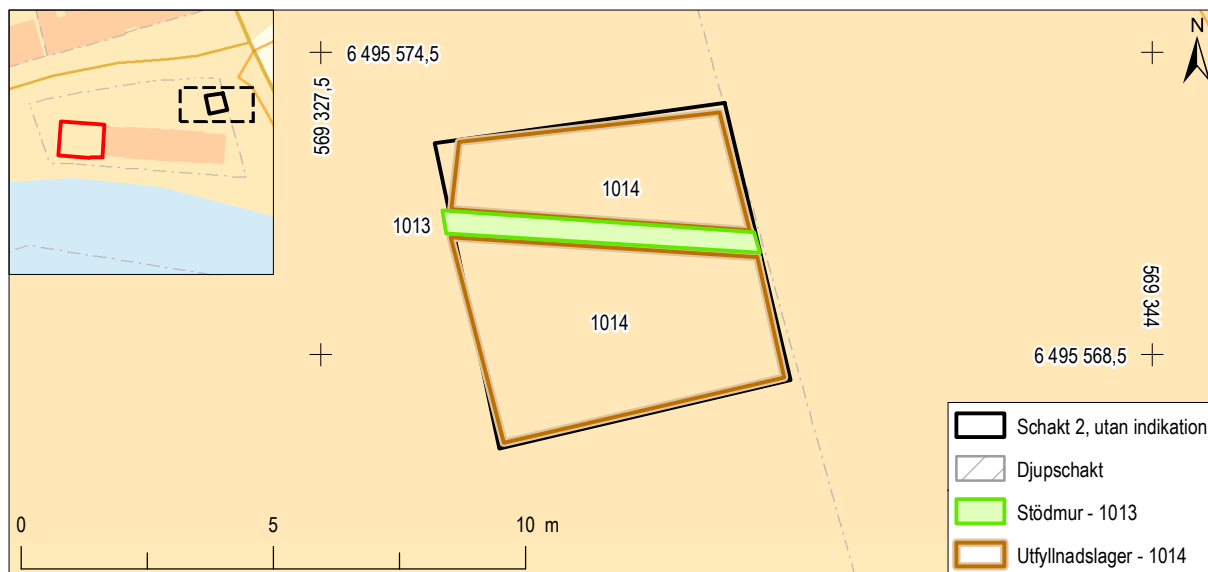
Figur 4. Bit från en sirapskruka och en fot till ett stort förvaringskärl, från sockerbruket Planeten. I skala 1:2.

De lager som påträffats i den djupare delen av schaktet har till stor del utgjorts av utfyllnadsmassor, troligen från tiden för Kanontorget's anläggning omkring år 1848. Förekomsten av raseringsmassor med mycket bränt material betyder sannolikt att rasering från någon av de bränder som härjat i området röjts undan och sedan återanvänts som utfyllnadsmaterial. Detta kan sedan ha grävts upp och återdeponerats vid flera tillfällen då bygg- och markarbeten utförts i området. Det finns dokumenterat att raseringsmassor från det nedbrunna Stenhuset användes som utfyllnad på det närbelägna Karl Johans torg (Carlsson 2014:10). Det är troligt att en del av massorna kan ha hamnat vid kajen tvärs över gatan också.

I den västra delen av schaktet fanns en bevarad grundmur (figur 5). Denna var ca 1 meter bred och hade två bevarade skift. Den var konstruerad som en skalmur med parallella rader stora bearbetade naturstenar ihopfogade med ljust, gult bruk med mindre stenmaterial emellan. Det har inte gått att med säkerhet avgöra vilken konstruktion muren tillhört men möjligen var den del av grunden till den äldre timmerbyggnad som föregått det nuvarande tullhuset av sten. Timmerbyggnaden revs under sent 1700-tal.

Figur 5. Grundmuren som påträffades i den västra delen av schakt 1, foto taget från söder.

Figur 6. Schakt 2 med den recenta stödmuren 1013. På Fastighetskartan i skala 1:150. Översikt med Fastighetskartan i skala 1:2500.

Schakt 2

I schakt 2 var det urschaktat ända ner till schaktbotten på ca 1,5 – 2 meters djup. En mur bestående av huggen natursten och betong löpte i östvästlig

riktning tvärs igenom schaktet (figur 6). Denna var troligen en stödmur av mer recent slag. Ingenting av arkeologiskt intresse påträffades i schakt 2.

SLUTSATS

De arkeologiska lämningar som påträffades vid schaktningsövervakningen utgjordes av en grundmur samt påförda utfyllnadslager invid kajen. I det äldre av utfyllnadslagren påträffades fynd i form av bitar från sockertoppsformar, en sirapskruka och en

fot till ett större förvaringskärl från sockerbruket Planeten som låg alldeles i närheten under 1700-talet senare del. Det fanns även mycket raseringsmaterial och bränt material från de bränder som härjat i närområdet i utfyllnadslagren.

REFERENSER

BROBERG, B. 1984. *Norrköping. Medeltidsstaden nr 50*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Stockholm.

CARLSSON, M 2014. *På de rikas bord, en arkeologisk undersökning av lämningar från 1600 och 1700 talet i kvarteret Gubben i Norrköping*. RAÄ St. Johannes 96:1. Rapport från Arkeologikonsult 2014:2486.

DARDEL, E. 2011. *På jakt efter Louis de Geers trädgård. Särskild arkeologisk undersökning, kv Stenhuset 7, Norrköpings stad och kommun, Östergötlands län*. RAÄ St. Johannes 96:1. Rapport från Arkeologikonsult 2011:2254

LINDEBERG, M. 2012. *Sockertillverkning, hantverk och odling på Saltängen, lämningar från 1600- och 1700-talet i Kvarteret Spinnhuset*. Arkeologisk förundersökning inom fornlämning RAÄ 96 (stadslager) i kvarteret Spinnhuset. Norrköpings stad och kommun, Östergötlands län. Rapport från Arkeologikonsult 2012:2613

KRISTENSSON P, 2016. *Norrköpings gatunamn*. Klingsbergs förlag, Norrköping.

KRISTENSSON P. 2018. *Norrköpings kvartersnamn*. Klingsbergs förlag, Norrköping.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Arkeologikonsults projektnr:	3288
Länsstyrelsens diarienummer:	431-13037-2018
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2019-06-20
Företagare:	Bronsens Fastighets AB
Uppdragsnr i KMR:	202000349
Län:	Östergötlands län
Landskap:	Östergötland
Kommun:	Norrköpings kommun
Socken:	Sankt Johannes
Fastighetsbeteckning:	Gamla Tullhuset 1
Berörda fornlämningar:	Lämningsnr: L2009:7173 RAÄ-nr: Sankt Johannes 96:1
Typ av undersökning:	Arkeologisk schaktningsövervakning
Undersökningstid, fältarbete:	17 – 19 mars 2020
Koordinatsystem:	SWEREF99 TM
Höjdsystem:	RH 2000
Projektledare:	Elin Evertsson
Rapportansvarig:	Elin Evertsson
Fältpersonal:	Elin Evertsson
Fyndfotografering:	Stefan Gustafsson
Planer och layout:	Matilda Nohrstedt
Kvalitetsgranskning:	Åsa Berger
Fynd	Inga fynd tillvaratogs

Fornminnesregistret (FMIS) stängdes ner 1 januari 2019 och har ersatts av Kulturmiljöregistret (KMR). I denna rapport hänvisas till lämningsnumren i KMR i kartor och text.

BILAGA 1. KONTEXTTABELL

Kontext- nr	Schakt	Tjocklek/ höjd/ djup (m)	Beskrivning	Tolkning
1000	1	0,05	Kompakt grov sand.	Bärlager
1001	1	0,1	Grov sand och grus med tegelkross och div skräp. Linser av kompakt lera.	Utfyllnadslager
1002	1	0,05	Svart sandigt lager med mycket bränt material. Fynd av pipskaft och stengods.	Utfyllnadslager
1003	1	1,4	Rektangulär nedgrävning för infästning till kajen. Betongfundament daterat till 1980.	Recent kajkonstruktion
1004	1	0,2	Utfyllnadslager av kompakt ljus sand.	Utfyllnadslager
1005	1	0,2	Utfyllnad bestående av raseringslager med mycket bränt material. Omrört, innehåller bla keramikrör och betongplattor men även tegelkross, träkol och slagg.	Utfyllnadslager
1006	1	0,3	Utfyllnadslager bestående av kompakt ljusbrun ren fin sand.	Utfyllnadslager
1007	1		Utfyllnadslager av grå grusig grov sand. Fynd bla av holländskt kakel och rödgd. Fortsätter under schaktbotten	Utfyllnadslager
1008	1	0,8	Grundmur i NV-SO riktning. Ca 1 m bred. Två synliga skift med gult bruk och huggna naturstenar, ca 0,4 x 0,5 m.	Grundmur
1009	1	0,2	Kompakt ren sand.	Utfyllnadslager
1010	1	0,2	se 1003	Recent kajkonstruktion
1011	1	0,3	se 1006	Utfyllnadslager
1012	2	0,1	Stenläggning norr om tullhuset. Bestående av rektangulära stenar (ca 0,1x0,25x0,1). Framkom direkt under asfalten. Tydligt lagd kant åt öster.	Stenlagd yta
1013	2	1	Bestående av rektangulära huggna naturstenar, delvis klädda med betong. Ca 0,5 m hög och 0,4 m bred. Löper i nordvästlig-sydöstlig riktning.	Stödmur
1014	2	1,5	Består grov gulbrun sand och grus med inslag av tegelkross.	Utfyllnadslager

BILAGA 2. FYNDTABELL

Fyndnr	Objekt	Antal	Antal fragment	Tjocklek (cm)	Vikt (g)	Material	Datering	Beskrivning	Gallrad
1002:107:1	Pipa	1	1			Lera	1700 tal	1,5 cm lång, 0,5 cm i diam. Pipskaft, fragment	X
1002:108:1	Kärl	1	1	0,2	7,4	Stengods			X
1007:163:1	Kärl	1	1	3	488,3	Rödgods	1700 tal	Fot till förvaringskärl, sekundärbränd	X
1007:163:2	Kärl	1	1	2	213,2	Rödgods	1700 tal	Fragment av sirapskruka	X
1007:163:3	Kärl	3	3	1	227,6	Rödgods	1700 tal	Fragment av sockertoppsformar	X

Rapporter från Arkeologikonsult 2020:3288